

Krayushkin Nikita Romanovich ve Viktorovich Vladimir Orlov (2021). *Arabesk ve Lale: Dini ve Kültürel Dinamikleriyle Arap-Osmanlı Dünyası* [*Arabeska i Tyul'pan: Arabo-Osmanskiy mir v religioznoy i kul'turnoy dinamike: (Kollektivnaya monografiya)*] (Otv. red. N. R. Vol'kenshteyn, V. V. Orlov, Ed.). In-t vostokovedeniya RAN. Moskva: IV RAN*

Arif AKBAŞ**

Öz: Bu tanıtım yazısında Rusya Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü araştırmacılarından Krayushkin Nikita Romanovich ve Orlov Vladimir Viktorovich'in hazırlamış olduğu; “*Arabeska i Tyul'pan: Arabo-Osmanskiy mir v religioznoy i kul'turnoy dinamike*” (Romanovich & Viktorovich, 2021, s. 5) çalışmasının değerlendirilmesi ve kritiği yapılacaktır. Bu monografi, Arap-Osmanlı dünyası tarihinde parlak ve az çalışılmış/bilinen dönemlerden biri olan üç ortak temanın (sosyo-ekonomik gelişme, askeri-politik eğilimler ve İslami düşüncenin yönleri) birleştiği nitelikli bir çalışmadır [Özelde *Lale Devri* incelenmiştir]. Kitap, Fas'tan Anadolu'ya uzanan coğrafyada, 16-

20. yüzyıllar arasındaki kültürel ve dini süreçlerin geniş bir panoramasını sunmaktadır. Orta Doğu ve Kuzey Afrika nüfusunun kendini algılama sorunları, Arap vilayetlerinin kalkınmasının ekonomik temeli, taşra seçkinlerinin günlük sosyal uygulamaları, harem ve mahkeme hizmetlerinin gizli ve açık işlevleri, metropol ve şehir arasındaki ilişki, periferik siyasi gelenekler, reform çabaları ve bölge tarihindeki devrimlerin sonuçları, entelektüel değişim sistemi, İslam mimarisinin sembolizmi ve İslam demonolojisi, monografinin yazarlarının ilgi alanıdır. Monografik projenin katılımcıları, seçilen konuları incelerken çok çeşitli ve zengin kaynaklardan yararlanmışlardır. Yerli ve yabancı Osmanlı ve Arap tarihçilerinin yeni incelemelerinin dikkate alındığı bu eserde, Arap ve Türk araştırmacılar da konuya katkı sağlamışlardır. Kitap; şarkiyatçılara, üniversitelerin

* Çalışmanın Türü: Kitap Tanıtım Yazısı

Tanıtma Yazısının Geliş ve Kabul Tarihleri: 14.05.2023 - 24.08.2023

** Öğr.Gör., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Yıldızeli Meslek Yüksekokulu, Pazarlama ve Reklamcılık Bölümü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Programı, Sivas, Türkiye. E-posta: arifakbas@marun.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8480-4350.

bu konuda ihtisaslaşan öğretmen ve öğrencilerine, İslam uzmanlarına ve geniş bir okuyucu kitlesine hitap etmektedir. Monografi, XV. Arapçılar Konferansı “I. M. Smilyanskaya Okumaları” kapsamındaki materyallere dayanılarak hazırlanmıştır (Bu konferans 30 Kasım - 25 Aralık 2020 tarihleri arasında Moskova’da düzenlenmiştir).

Anahtar kelimeler: Arap Osmanlı dünyası, Rus şarkiyatçılığı, Arabesk, Lale, Türkiye, Rusya, Arabistler.

Arabesques and Tulips: The Arab-Ottoman Land With Its Religious and Cultural Dynamics

Abstract: This is a review of the “Arabeska i Tyul’pan: Arabo-Osmanskiy mir v religioznoy i kul’turnoy dynamice” (Romanovich & Viktorovich, 2021) edited book prepared by Krayushkin Nikita Romanovich and Orlov Vladimir Viktorovich, researchers of the Institute of Oriental Studies of the Russian Academy of Sciences. This monograph is a comprehensive study of the Arab-Ottoman world focusing on three common themes (socio-economic development, military-political developments, and groups of Islamic thought. The book covers the geography from Morocco to Anatolia between the 16th and 20th centuries. It offers a wide panorama of the cultural and religious differences between lifetimes. Some of the themes of the book discuss the difficulties of self-perception at the end of the Middle East and North Africa; the economic basis of the development of the Arab provinces; the daily social practices of the provincial elite; the hidden and overt elements of the harem and court; the relationship between the metropolis and the city; the peripheral political traditions; the reform efforts and the results of the revolutions; the symbolism of Islamic architecture; and Islamic demonology. The authors benefited from a wide variety of sources and took into account new studies of Ottoman and Arab historians. It has a wide readership, addressing orientalist, university teachers and students and Islamic experts. This is an edited volume of papers presented in the XV. Arabists’ Conference I titled “Readings by M. Smilyanskaya” (This conference was held in Moscow from November 30 to December 25, 2020).

Keywords: Arab Ottoman world, Russian orientalism, Arabesque, Tulip, Turkey, Russia, Arabists.

Arabiyyat ve Osmanistika; Arap-Türk-Fars [Osmanlıca] edebi dilini ve konuşulan lehçelerini, edebiyatını, tarihini, ekonomisini, kültürünü, sanatını, dinini, felsefesini, etnografyasını, maddi ve manevi kültür anıtlarını inceleyen bir dizi bilimsel disiplindir. Rusya’da Arapça ve Osmanlıca çalışmaları, 19. yüzyılın başlarında bağımsız bir bilgi alanı olarak ortaya çıkmıştır. M. T. Navrotsky’nin (1867) *Arap Dilinin Dilbilgisi Deneyimi*, edebi Arap dilinin yapısının Rusya’daki ilk sistematik açıklamasıdır (Navrotsky, 2023, s. 4). Moskova Arapça ekolünün gelişmesinde M. O. Attai’nin (1884) grameri ile A. F. Khashchab’ın (1910) *Arap Dilinin Grameri* (Khashchab, 1910, s. 20) adlı eserleri oldukça önemlidir. Rusya’da Arapçanın etkisi, Arapça çalışmalarında ilk kez Arap dilbilimi

kavramlarının özünü ortaya çıkarmaya çalışan V. F. Girgas'ın (1873) *Arapların Gramer Sisteminin Ana Hatları* (Girgas, 1873, ss. 6-7) çalışmasının amacı haline gelmiştir. Bu kitapta dilbilimsel geleneğin izi sürülerek Arapçanın teorik ve metodolojik temelleri atılmıştır.

Rusya'da, geçmişte Arap-Osmanlı çalışmaları bağlamında birçok kaliteli yayın yapılmıştır. Bunlar içinde özellikle V. V. Barthold'un "*Avrupa ve Rusya'da Doğu Çalışmaları Tarihi*", I. Y. Krachkovsky'nin "*Rus Arap Araştırmaları Tarihi Üzerine Denemeler*", G. Sh. Sharbatov'un "*SSCB'de Arapça Çalışmaları (1917-1959)*", V. B. Lunin'in "*Türkistan'da Rus Doğu Araştırmaları ve Arkeoloji Tarihi'nden*", Komisyon'un "*Leningrad Üniversitesi'nde Doğu Çalışmaları*", B. M. Danzig'in "*Rusya'da Ortadoğu Çalışmaları*", I. M. Smilyanskaya'nın "*Sovyetler Birliği modern zamanında Arap ülkelerinin tarihinin incelenmesi, Asya ve Afrika Halkları*", "*Arap ülkelerinin tarihi ve ekonomisi*" adlı çalışmalarını özellikle zikretmemiz gerekmektedir.

Arap araştırmaları geçmişine dalan her tarihçi, anlatıların/ şiirlerin süslülüğüne ve muğlaklığına şaşırılmaktadır. Gerçek dünyaya aitmiş gibi durmayan bu manzara yine de yakın çevrede yaşayanların izlediği yaşam yolunun canlılığını korumaktadır. Osmanlı toplumundaki tuhaf arabesk gibi XVI-XX. yüzyıllarda artık Kuzey Afrika bölgesi dahil adeta dokuma bir şark halısına dönmüştür. Arap doğusundaki Sami, Türk, Avrupa ve diğer halkların kaderleri, her biri kendi yolunda giderken, tarihin akışını etkilemiştir. Çok bilinen bir benzetmeye göre İmparatorluk içindeki çeşitlilik, "Lale Devri"nin renkli-şatafatlı bahçelerinde padişah tarafından ayrı bir şekilde vurgulanmıştır. Kanuni Sultan Süleyman devrinden itibaren bütün renkleriyle lalelerin yetiştiği bir bahçeye sahip olmak itibar vesilesi kabul edilmekteydi. Nedim, III. Ahmet zamanındaki Lale Devri'ni şu dizelerle ölümsüzleştirmiştir: "Bu şehir-i Sitambol ki bî-misl ü behâdır, Bir sengine yek pâre Acem mülkü fedadır." (Banarlı, 2008, s. 32)

Bunda şaşılacak bir durum yoktur çünkü bu mahzun ve süslü çiçek, padişahlar tarafından adeta bitkilerin şahı/ reisi olarak seçilmiştir. Osmanlı imparatorluk kültüründe lale, yüzlerce yıl hanedanlık sembolü olmuştur [Edirne, Selimiye Camisindeki ters lale miti, bunun bir örneğidir]. Birçok şarkiyatçı 18. yüzyıldaki bu dönemi, bir düşünüş ya da duraklamanın başlangıcı olarak görmektedir. [*Oryantalist klişe*] Arap-Osmanlı toplumunun birliği, hâkim *Pax Ottomana*'nın "altın çağında" birçok kez sorgulanmıştır. Bu sorgulanış, Patrona Halil İsyanı ile ayyuka çıkmıştır. Dönemin diğer bir önemli kahramanı olan Vezir-i Azam Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, fütursuzca harcamalar yapmıştır. İmparatorluğun merkezinin çevreye uzaklığı, devlet mekanizmasının coğrafi koşullardaki köklü bütünlüğünü ihlal etmeye başlamıştı. Bir kara devleti olan Osmanlı, doğal sınırlarına ulaşmıştı.

Ortadoğu Osmanlı taşrasının özelliği, her zaman Arap-Osmanlı tarihinin sistematikleştirilmesine adanmış genelleme çalışmalarında kaybolmasıdır. Taşrada kaybolan “genel ifadeye sahip yüzler”, birçok farklı açıdan kitapta analiz edilmiştir. Okuyucuya sunulan bu kitap, bir denemeler derlemesidir. Önemsiz olmaktan uzak olan bu görev, XV. Arapça Konferansı’na katılan Arap tarihçiler ekibini bir araya getirmiştir. Doğu Araştırmaları Enstitüsü RAS bünyesinde Orta Doğu ve Kuzey Afrika uzmanları yıllık toplantısı yapılmıştır. Bu toplantıların en büyüğü ve geniş katılımı olanı, “*I. M. Smilyanskaya'nın Okumaları*”dır. Tespit edilen sorunların alaka düzeyi açıktır. Nitekim Osmanlı’nın her bir Arap eyaletinin kültürel, siyasi, ekonomik özelliklerini tam olarak ve hatta mümkün olan maksimum 350-400 yıllık kronolojik aralığını kapsaması için hazırlık yapmak gerekecektir. Bu nedenle meydana getirilen bu eser, ileride yazılacak ciltler dolusu kitaba başlangıç niteliğindedir. Bu yüzden sadece araştırmacılar için değil aynı zamanda büyük bir yaratıcı ekip için de zorlu bir görevdir. Osmanlı İmparatorluğunun vilayetlerinin genişliği dikkate alınmalıdır. Osmanlı mevcut siyasi yönetim sistemine göre farklı olan üç kıtada hüküm sürmüştür. Devlet, sosyo-ekonomik özelliklerinden kaynaklanan sebeplerle etnolojik kompozisyona göre mistik bir cihaz gibi yönetilmiştir. Yazara göre yönetimde kültürel tarihin tembelliği/ yavaşlığı ve kıvrımları her daim gözükmektedir. Bu bağlamda Osmanlı dünyasının anlaşılması son derece önemlidir. Osmanlı ve İslam araştırmalarında hala yanıtlanması gereken birçok sorun vardır. Bu konudaki eksiklikleri tamamlayabilen çok yönlü araştırmaların geniş bir cepheden yürütülmesi gerekmektedir. İslam dünyasının son zamanlarında Arapların tarihi varoluşunun rengarenk mozaikine dair fikirler, araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Muhtemelen sadece böyle düşünmek bile yaklaşımımızın ortak bir hedefe doğru ilerlemesine yardımcı olacaktır. Arap toplumlarının asırlık tarihini derinlemesine anlamak için Arap-Osmanlı geçmişine tek bir bağlamda bakmak gerekmektedir.

Osmanlı-Arap dünyası incelenirken ve kolektif bir monografi kavramı geliştirilirken, orijinal fikirlere ulaşmada birinci elden kaynaklar kullanılmıştır. Arabistler XV Konferansı’ndaki raporlar, yazarlar tarafından sunulmuştur. Bu çalışmada ele alınan konu yelpazesi, üç tematik kısma bölünmüştür. Bunlardan ilki, geleneksel Arap Doğusunun sosyo-ekonomik özelliklerine ayrılmıştır. [*Primety obshchestva i ekonomiki* (Tolum ve ekonomi belirtileri)] İkinci bölüm yazarlarının odak noktası/dikkati, askeri-politik vektörler ile Orta Doğu ve Kuzey Afrika’nın gelişmesinde Rus eğilimine sahip bölgelere yoğunlaşmıştır. [*Voyennyye i politicheskiye vektory*] Son olarak üçüncü kısmın bölüm yazarları, İslam inancının çeşitli yönleri ile Orta Doğu’daki ilmi yapıyı analiz etmektedir. [*Grani İslamskoy very i uchenosti*] Kitap, sunuş yazısı dışında dokuz müstakil makale ve bibliyografyadan oluşmaktadır.

A. A. Kudelin'in *Kharakternyye cherty ekonomicheskogo razvitiya Yegipetskogo pashalyka Osmanskoy imperii v XVII-pervoy polovine XVIII v.* (XVII ve XVIII. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun Mısır Hidivliği-Ekonomik kalkınmasının karakteristik özellikleri) makalesinde Mısır'ın modernleşmesi ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Yazar, tarihsel araştırmasında her şeyden önce bu ülkenin tarihsel gelişimi için mali ve ekonomik kriterleri temel almıştır. Arap Doğu'sundaki iç ve dış ticaret, vergi düzeni, vakıfların manipülasyonu, sistemdeki para dolaşımı, piyasalardaki fiyat dinamikleri terminolojisine değinilmiştir. Söz konusu dönemde Mısır'daki yaşamın bu yönleri, çok geniş bir perspektifle kavranılmaya çalışılmıştır. Bu nedenle A. A. Kudelin, ilgilendiği konuyu disiplinlerarası etkileşim düzeyinde araştırmaktadır. Bilimsel açıdan ekonomi tarihi, sınırları son derece geniş bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Monografinin bu bölümünde 19. yüzyılın önde gelen İngiliz politik iktisatçılarından J. R. McCulloch'un fikirlerinden yararlanılarak dönemin tüm farklı hallerini ve figürlerini incelemek ona düşmüştür. Osmanlı'nın toplum, sanat, ticaret ve yurttaşlık tarihi filozofların ve seyyahların yazılarıyla ele alınmıştır. V. E. Smirnov'un *Sotsial'nyye praktiki yegipetskih beyev vo vtoroy polovine XVIII v* (18. yüzyılın ikinci yarısında Mısır beylerinin sosyal uygulamaları) yazısı ile diğer benzer araştırmaların metodolojik temeli açıkça görülmektedir. Yazar, haklı olarak siyasi seçkinlerin çok yönlü faaliyetlerini değerlendirmiştir. Mısır'da Osmanlı döneminde yapılan sosyal uygulamalar da açıklanmıştır. Osmanlı devletinin vilayeti Mısır'daki en zenginlerin tahakküm ve yönetim mekanizmasında "evler" anlatılmıştır. Modern tarihçilik açısından neo-Memlûkluların toplumdaki rolü sorunu işlenmiştir. V. E. Smirnov'un yazdığı bölümde; Memlûk beyleri ve akrabalarının iskân şekilleri, saraylarının dekorasyon özellikleri, işe alma ilkeleri, kendileri ve çevrelerindeki iç hiyerarşi, Mısır yöneticilerinin doğasında bulunan bir dizi resmi görevin özü, Memlûk "evlerinin" siyasi kültürü, fidye (iltizam) kurumuyla beylere davranış biçimi, eğitim ve alimlik düzeyi ve ayrıca himaye olgusu, ayrıntılı olarak yeniden yapılandırılmış; birkaç konuya da aynı yazıda değinilmiştir. Yazarın hipotezleri ve vardığı sonuçlar, Mısır tarihinde sürekli çekişmenin nedenleri hakkında düşünmek için bize izin verir. Yeni dönem siyasetinin özelliği olan komplolar, entrikalar ve çatışmalar, Mısır toplumunu oldukça sarsmıştır.

İkinci bölümde, toplamda dört makale vardır. Esere T. Yu. Kobishchanov, *Derebei Anatolii i eroziya osmanskogo Provintsial'nogo upravleniya v kontse XVIII-nachale XIX v.* (XVIII yy. sonu XIX. yy. başlarında taşra idaresi: Anadolu derebeyleri ve Osmanlı'nın erozyonu); D. R. Zhantiyev, *Obshchestvennaya reaktsiya v osmanskoy Sirii na sobytiya Mladoturetskoy revolyutsii 1908-1909 gg.* (1908-1909 Jön Türk Devrimi olayları üzerine: Osmanlı Suriye'sinde halkın tepkisi); D. V. Solov'yeva, *Garem i vlast': zheny sultanov v politicheskoy zhizni Alauitskogo Marokko (XVII-XVIII vv.)* (Harem ve iktidar: siyasette padişah eşleri Alevi Fas'ın yaşamı, XVII-XVIII yüzyıllar); V. V. Orlov, *Preobrazovaniya sherifskogo voyska v Marokko (XVII-XIX vv.): vneshniye faktory, khod i*

posledstviya [Fas'ta Şerif Birliği Dönüşümleri: Dış etkenler, gidişat ve sonuçları (XVII-XIX yüzyıllar)] makaleleriyle katkı sağlamıştır. Üçüncü bölümde S. A. Kirillina “«*Chelovek pered Bogom*»: *Mechet' emira Shakiba Arslana v livanskikh gorakh*” [Tanrı'nın Önündeki Adam: Lübnan dağlarında Arslan Emir Shakib'in camisi], N. R. Vol'kenshteyn “Uchenoye soobshchestvo Mediny v sisteme translyatsii znaniya mira islama XVII stoletiya” [Sistemdeki Medine ilim topluluğu: 17. yüzyılda İslam dünyasında bilgi aktarımı], V. A. Matrosov & M. V. Krivosheyeva “*Mutashaytina: problemy klassifikatsii v İslamskoy demonologii*” [Mutashaytina: İslami demonolojide sınıflandırma sorunları] okuyucunun dikkatine yazıları sunulmuştur.

Lale Devri, Osmanlı İmparatorluğu tarihinde adını lale yetiştirme modasından alan bir dönemdir. Bu dönemin başlangıcı, Osmanlı Devleti'nin Avusturya ve Venedik ile 1718'de barış anlaşması yapmasıyla başlamıştır. 1730'da İstanbul'daki Patrona Halil ayaklanmasıyla sona ermiştir. Bu dönem, Avrupa'nın bilim, kültür, ekonomi ve mimarisine aşinalık ile karakterizedir. Bu dönemde bir laleye keseler dolusu altın verildiği olmuş, lüks ve şatafat artmıştır. III. Ahmed ve Sadrazam Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın önderliğinde Osmanlı Devleti, kültürel reformların damgasını vurduğu yeni bir politika başlatmıştır. Paris, Londra ve Viyana'ya geçici elçilikler gönderilmiştir. Seyyid Efendi ve İbrahim Müteferrik, ilk Türk matbaasını açmışlardır. İnşaat ve bahçivanlık sanatı geniş çapta gelişmiştir. İstanbul'da Sultan, Vezir ve Divan üyelerine çok sayıda saray ortaya çıkmıştır. Şehrin çevresinde mermer havuzlu ve çeşmeli yeni park ve bahçeler yapılmıştır. Padişahın kır evi olarak Versailles ve Fontainebleau'nun planlarına göre tasarlanan Saadabad inşa edilmiştir. Avrupalıların eğlenceleri de dahil olmak üzere her yerde muhteşem sunumlar düzenlenmiştir. Kır yürüyüşleri, tekne gezintisi, bayramlar, çiçek tatilleri de moda olmuştu. Laleler özellikle popülerdi.

Barok'un etkisiyle tüm Osmanlı mimari tarzı değişmiştir. İstanbul'daki Topkapı Sarayı'nın önündeki III. Ahmet Çeşmesi bunun tipik bir örneğidir. Klasik ve Barok stilin bu birliği, 18. yüzyılın tamamına nüfuz etmiştir. Lale soğanları ülkeye Hollanda'dan büyük miktarlarda ithal edilmişti. Lale şiirlerde söylenmiş, motifleri ise resimde kullanılmıştır. Lale, bugüne kadar modern Türkiye'nin de mükemmelliği ve güzelliğinin özü olarak kabul edilmektedir. Sanayi gelişmiş; İstanbul'da seramik atölyeleri ve kâğıt fabrikası açılmıştır. Ayrıca ordunun yeniden düzenlenmesi için birçok proje önerilmiştir. Ancak bu yeniliklerin çoğu Yeniçeriler tarafından reddedilmiştir (Mısır'da tam tersine modernleşme unsurları Kavalalı Mehmet Ali Paşa tarafından başlatılmıştır). İstanbul'da, yangınlarla mücadele etmek için çoğunlukla Yeniçerilerden oluşan bir itfaiye teşkilatı kurulmuştur. Dönemin önemli kişilikleri/ figürleri arasında III. Ahmet, Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, Şair Nedim, Mustafa Paşa, nakkaş ve minyatürcü Abdülcelil Levni vb. gösterilebilir. Lale devri, vergilerin ve fiyatların sürekli

artması sonucunda büyük maliyetler gerektiriyordu. Esnaf ve tüccarlar arasında bir isyana dönüşen hoşnutsuzluk çıkmıştır. 1730'da Perslere karşı başlayan savaşta durumdan memnun olmayan Yeniçeriler de isyankarlara katılmışlardır. Yetkililerin keyfiligi sadece durumu kızıştırmaya yaramıştır. İsyân, zamanla Arnavut Patrona Halil liderliğindeki bir isyana dönüşmüştür. Sadrazam ve padişah tahttan indirilmiştir. Bu ikilinin koydukları vergi ve harçlar ortadan kaldırılmıştır. Bu olaylarla “zevk” ve “sefâ” diye anılan bir dönem kapanmıştır. Romanovich & Viktorovich' göre “Lale devri”nin etkileri, Kuzey Afrika ve Orta Doğu'da da görülmüştür. Özellikle Mısır hıdivlerinin yaşantısı, bunun tipik bir örneğidir.

Kitapta seçilen makaleler, Arap-Osmanlı toplumunun yapısının karmaşıklığına açıklık getirmeye çalışmaktadır. Aynı zamanda yazarlar tarafından ortaya konulan tarihi materyalin zenginliği ve tarihi kaynakların bolluğuyla okuyucu şaşkına dönmektedir. Osmanlı döneminde Arap Doğu'sunun yaşamının çeşitli yönlerini yazarlar açıklamaya çalışmaktadır. Bu kolektif emeğin ana teması, Osmanlı doğusu ile Osmanlı batısının ilişkilerini anlamaya yöneliktir. Rus Arabistiklerinin disiplinlerarası olma arzusu ve kapsamlılığı, eserde fazlasıyla yansıtılmıştır. Arapların tarihi hakkında tutkulu, düşünceli bir okuyucu bu makalelerden fazlasıyla istifade edebilecektir. Müslüman dünyası da burada özetlenen bilgileri ilgiyle karşılayacaktır. Eser özellikle XVI ve XVII yy. Osmanlı- Arap vilayetleri veya toplumları hakkındaki gözlemleriyle dikkat çekmektedir. Eserde Osmanlı'ya dair zaman zaman şarkiyatçı klişeler olsa da çoğu zaman objektif değerlendirmelere de yer verilmiştir. *Arabesk ve Lale*: dini ve kültürel dinamikleriyle Arap-Osmanlı dünyasını ele alan son derece ilginç ve kapsayıcı bir çalışmadır.

Kaynakça

- Banarlı, N. S. (2008). *İstanbul'a Dair*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Fedorovich, G. V. *Ocherk Grammaticheskoy Sistemy Arabov*. Sankt-Peterburg: Tip. Imp. Akad. Nauk.
- Feodulovich, K. A. (1910). *Grammatika Arabskogo Yazyka/* Sost. A.F. Khashchab, lektor arab. yaz. v S.-Peterb. un-te. CH. 1-. - Sankt-Peterburg: tipo-lit. N. I. Yevstifeyeva.
- Navrotskiy, M. T. (2023). *Opyt Grammatiki Arabskogo Yazyka*. Moskva: Izd. Stereotip. URSS. 2023.
- Romanovich, K. N. ve Orlov, V. V. (2021). *Arabeska i Tyul'pan: Arabo-Osmanskiy mir v religioznoy i kul'turnoy dinamike: (Kollektivnaya monografiya)/* Otv. red. N. R. Vol'kenshteyn, V. V. Orlov; In-t vostokovedeniya RAN. Moskva: IV RAN.

